

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора економічних наук, професора
МАРГАСОВОЇ ВІКТОРІЇ ГЕННАДІЇВНИ
на дисертаційну роботу Іванової Наталі Сергіївни на тему:
«Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної
економіки: регіональний аспект»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

На підставі вивчення докторської дисертації та опублікованих за дослідженою темою наукових праць здобувача, а також матеріалів щодо апробації та практичного впровадження результатів виконаного Івановою Наталею Сергіївною наукового дослідження, можна констатувати наступне щодо актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, достовірності та наукової новизни одержаних результатів, повноти їх викладу в опублікованих працях та надати загальну оцінку проведеному дослідженню.

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковою тематикою

У сучасних умовах вирішення проблеми підвищення рівня економічної безпеки країни набуває першочергового значення, стає найважливішою характеристикою якості життя та стану економіки. Радикальні трансформації в нашій державі стали наслідком тривалих соціально-політичних та економічних змін. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення економічної кризи. Останні роки характеризуються непередбачуваністю, нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері економічної безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях.

В умовах неоднозначного та складного трансформаційного періоду, що проходить економіка України в останні роки, особливого значення набувають проблеми забезпечення стійкого економічного розвитку регіонів. Особливо актуальним це питання є в контексті євроінтеграційних економічних процесів,

що формує додаткові можливості для окремих регіонів України, та поряд з цим відкриває шляхи для прояву додаткових економічних ризиків.

Приймаючи до уваги усе зазначене вище, тема дисертаційного дослідження Іванової Н.С. є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Підтвердженням актуальності теми дисертаційної роботи є її зв'язок з планом науково-дослідних робіт Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, а саме: держбюджетних тем: «Антикризовий менеджмент як фактор забезпечення економічного розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0118U100276, 2018–2019 рр.), де автором здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2008–2016 рр. і розраховано інтегральний показник економічної безпеки регіонів; «Механізм та напрямки розвитку сучасного маркетингу в умовах нестабільності зовнішнього середовища» (номер державної реєстрації 0115U005051, 2015–2017 рр.), в межах якої автором здійснено аналіз соціально-економічного розвитку регіонів як прояв нестабільності зовнішнього середовища та виявлено диспропорції регіонального розвитку; «Компаративний аналіз регіональних туристичних ринків» (номер державної реєстрації 0117U004051, 2017–2019 рр.), де автором розраховано таксономічний показник розвитку видів економічної діяльності України за 2014 – 2015 рр.

Ступень обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та результатів дисертаційної роботи

Отримані наукові результати, висновки та рекомендації є достатньою мірою обґрунтованими, достовірними та логічними.

Для досягнення поставленої мети дослідження, а саме обґрунтування методологічних і концептуальних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації, у роботі передбачено виконання комплексу взаємопов'язаних завдань, вирішення яких надало змогу сформулювати основні висновки теоретичного, методичного та практичного змісту. Ознайомлення зі

змістом дисертації дозволяє зробити висновок, що здобувачем досягнута поставлена мета і вирішено окреслені завдання.

Зміст дисертації викладено в логічній послідовності, добре структуровано, робота характеризується системністю підходів до вирішення поставлених завдань.

У першому розділі «Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки національної економіки на регіональному рівні» розкрито сутнісне наповнення поняття економічної безпеки на регіональному рівні (п. 1.1); з позиції системного підходу запропоновано концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні (п. 1.2); обґрунтовано ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону (п. 1.3).

У другому розділі «Методологічні основи прогнозування економічної безпеки регіонів» розглянуто методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів (п. 2.1); обґрунтовано методичний інструментарій прогнозування економічної безпеки на регіональному рівні (п. 2.2); визначено послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (п. 2.3).

Логічним у структурі дослідження та глибоким за змістом є третій розділі «Дослідження соціально-економічного розвитку регіонів в системі національної економіки», в межах якого автором здійснено оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України (п. 3.1); проаналізовано рівень економічної безпеки регіонів України відповідно до удосконаленого методичного підходу до аналізу рівня економічної безпеки регіонів (п. 3.2).

У четвертому розділі «Прогнозування рівня економічної безпеки регіонів національної економіки України» здійснено автентифікацію регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки за допомогою запропонованого науково-методичного підходу, який базується на результатах кластерного та дискримінантного аналізів соціально-економічного розвитку регіонів. (п. 4.1); розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів за допомогою методів регресійного, канонічного аналізу та методу головних компонент (4.2); проведено оцінку впливу ідентифікованих загроз на економічну безпеку регіонів за (4.3).

У п'ятому розділі «Стратегічні пріоритети підвищення рівня економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект» розроблено динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» (п. 5.1); визначено прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки (п. 5.2); удосконалено механізм забезпечення рівня економічної безпеки національної економіки на регіональному рівні (п. 5.3).

Висновки та рекомендації, викладені у роботі, є достатньою мірою обґрунтованими та достовірними, що забезпечується опрацюванням значної кількості наукових джерел (понад 350), ґрунтовним аналізом статистичних даних та застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема, у процесі дослідження здобувачем використано наступні методи: узагальнення та систематизації; розрахунково-аналітичні та порівняльні; економіко-математичні; матричний; графічні й табличні; кластерного аналізу; системного аналізу; дискримінантного аналізу; системного аналізу та синтезу; системний підхід. Позитивним є використання у процесі дослідження програмних продуктів (STATISTICA 10.00), що підвищило якість та вірогідність отриманих результатів.

Висновки та пропозиції є послідовними, розкривають завдання на наукову новизну. Теоретичне та практичне значення результатів підтверджено їхньою апробацією на 15 науково-практичних конференціях різного рівня, публікацією у 1 монографії та 25 статтях.

Визначені положення дозволяють зробити позитивний висновок щодо наукового рівня, достовірності аналізу, доцільності теоретичних обґрунтувань та висунутих на захист положень.

Наукова новизна дисертаційної роботи

Вивчення дисертації і праць здобувача, аналіз ґрунтовності наукових положень дозволяють зробити висновок, що в процесі дослідження автором

одержано низку наукових результатів, що визначають новизну дисертаційної роботи:

– розвинуто тлумачення сутності поняття «економічна безпека на регіональному рівні», що, на відміну від існуючих, розглядається як властивість соціально-економічної системи регіону, що за умов дестабілізуючого впливу загроз різного виду й децентралізації управління показує здатність забезпечувати стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність і рівень економічної незалежності (с. 51);

– розроблено концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону, яка містить такі взаємопов'язані елементи: 1) суб'єкт – керуюча підсистема; 2) об'єкт – керована підсистема; 3) механізм забезпечення економічної безпеки регіону. Така система управління дозволяє підвищувати якість, оперативність і достовірність моніторингу поточних параметрів економічної безпеки на регіональному рівні; вносити необхідні корективи і прогнозувати забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту (с. 60-73);

– удосконалено ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіонів (с. 89-95);

– запропоновано методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів як окремого напрямку теорії прогнозування, що містить сукупність таких теоретичних і методичних постулатів: 1) визначення мети прогнозу; 2) обґрунтування принципів прогнозування; 3) вибір методів прогнозування; 4) виділення етапів прогнозування; 5) виокремлення завдань прогнозування. Визначення прогнозних значень економічної безпеки регіонів в умовах децентралізації державного управління та мінливості економічних явищ дозволяє своєчасно виявляти загрози, ліквідувати або зменшувати їх наслідки і на підставі комплексної оцінки й прогнозу рівня економічної безпеки регіонів ухвалювати альтернативні рішення щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті (с. 117-115);

– удосконалено науково-методичний підхід до прогнозування рівня економічної безпеки, який, на відміну від існуючих, уточнює методичний інструментарій прогнозування (методи багатовимірного статистичного аналізу та поєднання різних методів прогнозування) і здійснюється за двома векторами: 1) побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки; 2) побудова моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки методами канонічного та компонентного аналізу; проведення аналізу достовірності побудованих моделей прогнозування, коригування (с. 138-149);

– розвинуто методичний підхід до аналізу рівня економічної безпеки регіонів, який, на відміну від існуючих, проводиться за показниками соціально-економічного розвитку регіонів України методом таксономічного аналізу і передбачає розрахунок інтегрального показника економічної безпеки регіонів, що коливається від 0 до 1 та дозволяє визначати тенденції змін інтегральних показників й еталонні значення рівня економічної безпеки з метою забезпечення відповідної характеристики соціально-економічного розвитку конкретного регіону (с. 183 – 188);

– розвинуто науково-теоретичний підхід до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки, що, на відміну від існуючих, базується на формуванні регіональних кластерів за рівнями економічної безпеки – «Вищий», «Середній» та «Нижчий» (с. 216 – 241);

– запропоновано науково-методичний підхід до автентифікації регіону, який базується на результатах кластерного аналізу (ідентифікатори – кластери «Вищий», «Середній» та «Нижчий») й дискримінантного аналізу (класифікаційні функції для кожного кластера-ідентифікатора) і є процедурою встановлення належності регіону до одного з рівнів економічної безпеки («Вищий», «Середній» та «Нижчий»). Це дозволяє автентифікувати конкретний регіон як суб'єкт забезпечення економічної безпеки національної економіки і сформулювати концепцію управління економічною безпекою регіону (с. 244 – 256);

– розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів, яка містить: 1) регресійні моделі інтегральних

показників економічної безпеки регіонів; 2) канонічні моделі економічної безпеки регіонів; 3) математичні моделі, визначені методом головних компонент. Реалізація розроблених моделей дозволила визначити профілі економічної безпеки кожного регіону у 2008–2016 рр., а також прогнозувати значення параметрів економічної безпеки регіонів з метою запобігання ймовірним негативним тенденціям економічної безпеки національної економіки; (с. 288)

– удосконалено підхід до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів, що, на відміну від існуючих, базується на видозмінах функції еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіону, розрахованих за різними моделями прогнозування у відповідних регресійних моделях залежності інтегральних показників економічної безпеки від раніше ідентифікованих загроз, що дозволило за показником кореляції визначити такі найбільш впливові загрози: втрата ринків збуту; міграція населення; конкурентоспроможність регіону; охорона та раціональне використання природних ресурсів; політична нестабільність. Такий підхід служить підґрунтям для встановлення здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (с. 291 – 306);

– побудовано динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» регіону, яка являє собою поле, утворене горизонтальною віссю «чинники-симптоми (X)» і вертикальною віссю «результативні змінні (Y)». Конгруентність складових компонентів обох осей на полі матриці визначає стратегії підвищення рівня економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою, а саме: зростання; пристосування; трансформації. Застосування розробленої матриці дозволяє обґрунтувати стратегічні напрями підвищення рівня економічної безпеки регіонів відповідно до сектора їх розміщення (с. 227 – 339);

– удосконалено науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки, який на відміну від існуючих, визначається через регіональну компоненту і базується на фактичних, і прогнозних значеннях інтегральних показників економічної безпеки регіонів країни, їх участі у формуванні національної економіки (за питомою вагою

населення регіону у загальній структурі населення країни), здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (за коефіцієнтом кореляції та еластичності) та застосуванні методу середньозважених величин (с. 353 – 360);

– розвинуто механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, який, на відміну від існуючих, містить елемент визначення прогностичного ефекту регіональної компоненти на підставі застосування інструментів, методів та нормативно-правового забезпечення (с. 360 – 373).

Основні положення викладені в дисертації можуть бути застосовані як у проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності. Результати дослідження є певним внеском у теорію, методологію і практику вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Теоретико-методологічна та практична цінність дисертаційної роботи

Теоретична цінність роботи полягає в подальшій розбудові понятійного апарату економічної безпеки, а саме понять «економічна безпека на регіональному рівні» (п. 1.1), «автентифікація регіону» (п. 4.1); ієрархічна структура ключових загроз економічній безпеці регіону (п. 1.3); концептуальна модель системи управління економічною безпекою регіону (п. 1.2); комплекс методичного інструментарію прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (п. 2.2); послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів (п. 2.3); теоретичне підґрунтя науково-методичного підходу автентифікації регіону (п. 4.1), теоретичне підґрунтя визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів (п. 4.3), стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів на підґрунті двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» (п. 5.1), механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки з урахуванням регіональної компоненти (5.3)

Теоретичне значення положень дисертації підтверджується їх використанням у навчальному процесі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського при викладанні дисциплін «Стратегічне управління», «Планування розвитку

територій» і виконанні магістерських кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти (довідка № 01.01-17/429 від 15.06.2018 р.).

Практична цінність отриманих у дисертаційному дослідженні теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій полягає у можливості їх використанні для формування і реалізації державної політики управління економічною безпекою регіонів та національної економіки через регіональну компоненту.

Також, підтвердженням практичної значущості результатів є те, що авторські розробки, які мають прикладний характер, знайшли своє застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема: Комітетом Верховної Ради України з питань економічної політики (довідка №04-16/15-425, реєстраційний номер 0003022); департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 0543, реєстраційний номер 0543); відділенням Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі (довідка №03/1845 від 17.05.2017 р.).

Повнота викладених наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Вивчення матеріалів дисертаційної роботи та автореферату дисертанта свідчать про відповідність змісту автореферату основним положенням дисертаційної роботи.

Автореферат оформлений згідно з вимогами МОН України, повністю в стислій формі передає основні положення дисертації і не містить інформації, яка не була розглянута в роботі. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до докторських дисертацій.

Основні результати дисертації опубліковано в 41 науковій праці, з яких: одноосібна монографія (19,7 др. арк.), 25 статей (у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях України, 19 статей – у виданнях України, що

внесені до міжнародних наукометричних баз), 15 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 35,45 др. арк., особисто автору належить 35,45 др. арк. Зміст опублікованих праць у повній мірі розкриває сутність результатів проведеного дослідження.

В оприлюднених наукових працях основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження висвітлено з достатньою повнотою. Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам ДАК МОН України, рекомендованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

У цілому дисертаційна робота відзначається логічністю побудови, завершеністю, обґрунтованістю наукових положень та висновків, сучасним науковим стилем подачі матеріалу. Дисертація містить достатню кількість таблиць, схем, рисунків, які подано як безпосередньо в основній частині дисертації, так і винесено в додатки.

Дисертація та автореферат виконані з дотриманням наукового стилю написання, відповідають висунутим вимогам та в достатній мірі відображають зміст отриманих здобувачем наукових результатів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Оцінюючи в цілому достатній рівень розробки теоретичних і методичних положень, практичних рекомендацій, обґрунтованість наукових висновків і пропозицій, необхідно вказати на такі зауваження:

1. Автором запропоновано концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону (с. 73), що дозволило визначити складові керуючої, керованої підсистем та механізму забезпечення економічної безпеки регіону. Разом з тим, доцільно було застосувати формально-змістовий тип моделі для візуалізації результатів (с. 75).

2. Автором здійснено апробацію науково-методичного підходу до автентифікації регіону як суб'єкту забезпечення економічної безпеки

національної економіки (с. 253-255) за даними регіонів України, що дозволило отримати аргументовані висновки та визначити наявні тенденції. Разом з тим, доцільно було б здійснити апробацію запропонованої інструментарію також за даними регіонів інших країн, що підвищило вагомість авторських досліджень.

3. Третій розділ дисертації дещо перевантажений ілюстративним та табличним матеріалом, який можна було перенести у додатки (п. 3.1 с. 162, п. 3.1 с. 166, п. 3.3).

4. В рамках запропонованого комплексного методичного підходу до аналізу рівня економічної безпеки регіонів (с. 145), автором визначено інтегральні показники рівня економічної безпеки регіонів на підґрунті методу таксономії за даними основних показників соціально-економічного розвитку регіонів, що дозволило визначити динаміку та тенденції економічної безпеки в розрізі регіонів (с. 190-211). Віддаючи належне здійсненому дослідженню, однак, вважаємо за потрібне наголосити на доцільності проведення аналогічних розрахунків за допомогою інших підходів до складових економічної безпеки регіону, а саме інвестиційної, інноваційної, фінансової, енергетичної, зовнішньоторговельної, продовольчої, та демографічно тощо.

5. Автором підкреслено, що визначення рівня економічної безпеки національної економіки, який визначається через регіональну компоненту базується в т.ч. на здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (с. 354), у зв'язку з цим постає питання: які саме загрози у розрізі запропонованих стратегій необхідно враховувати? Отже, доцільно навести їх перелік відповідно кожної запропонованої стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів, створити «карту» загроз.

6. Потребують додаткового уточнення запропоновані автором стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів, сформовані на підґрунті матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» (с. 328-337). Запропонована матриця містить 16 секторів, автор виділяє лише 3 зони економічної безпеки економіки регіонів (с. 327), за якими і закріплено відповідні стратегії. Доцільним є розширення нейтральної зони безпеки економічного розвитку регіонів, так як її межі найбільш не визначені.

7. Привертає увагу удосконалений автором механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, а саме елемент визначення прогностичного ефекту регіональної компоненти (с. 369-373), що є безумовно актуальним в умовах децентралізації управління і посилення ролі у формуванні економічної безпеки національної економіки. Елемент розрахунку прогностичного ефекту регіональної компоненти базується на результатах діагностики економічної безпеки регіонів; автентифікації регіону; прогнозуванні рівня економічної безпеки регіону, ідентифікації загроз економічній безпеці. Вважаємо, що необхідно було б більше уваги приділити не тільки ідентифікації загроз, а і заходам щодо їх запобігання, усунення або зменшення впливу на рівень економічної безпеки регіону та національної економіки.

Проте, висловлені зауваження та зазначені недоліки не мають принципового характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку представленої роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Іванової Наталі Сергіївни є цілісною, завершеною, самостійно виконаною, кваліфікованою науковою працею, яка містить достатньою мірою обґрунтовані науково-практичні результати, що роблять суттєвий внесок у розвиток економічної науки. На основі проведених автором наукових досліджень обґрунтуванні теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті та розроблені концептуальні настанови й практичні рекомендації щодо удосконалення управлінських процесів.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті та поставленим завданням, які повністю вирішені у процесі дослідження. Основні положення роботи, які виносяться на захист, мають елементи наукової новизни, рівень яких («вперше», «удосконалено» та «одержали подальшого розвитку») визначено коректно.

Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам МОН щодо публікації основного змісту дисертаційних робіт.

Напрямок дисертаційної роботи відповідає профілю спеціалізованої вченої ради та паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Визначені дискусійні положення, недоліки та зауваження не впливають суттєво на теоретичну й практичну значимість одержаних наукових результатів. Проведене дослідження заслуговує позитивної оцінки, обрана тема дисертації є актуальною, положення наукової новизни, що винесені на захист, мають високий рівень обґрунтованості та достовірності.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота на тему «Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект», за змістом і оформленням відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами і доповненнями) Міністерства освіти і науки України, а її автор Іванова Наталя Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України,
завідувач кафедри бухгалтерського
обліку, оподаткування та аудиту
Чернігівського національного
технологічного університету

В.Г. Маргасова